

Аннотация

Денисова Д. А. Международно-правовая ответственность международных межправительственных организаций в миротворческих операциях. — Статья.

Статья посвящена освещению критериев для привлечения к ответственности, которые должны применяться относительно ООН и НАТО в осуществляемых ими миротворческих операциях.

Ключевые слова: ООН, НАТО, критерий «оперативного управления», критерий «организационного контроля», критерий «высшей власти и контроля».

Summary

Denisova D. A. International responsibility of international intergovernmental organizations in peacekeeping operations. — Article.

This article highlights standards for invoking international responsibility, that are supposed to be applied to the UN and NATO in peacekeeping operations conducted by them.

Keywords: United Nations, NATO, the standard of «operational control», the standard of «organizational control», the standard of «ultimate authority and control».

УДК 340.12

Н. В. Пога

ПРАВО НА СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАНЬ ГРОМАДЯН ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЗАСАДА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Актуальність теми дослідження. Формування громадянського суспільства в Україні є одним із стратегічних пріоритетів демократичних перетворень нашої держави. Громадянським може вважатись лише таке суспільство, яке за рівнем розвитку спроможне гарантувати своїм членам рівноправність, забезпечити захист їхніх прав і свобод та уможливиле створення й функціонування недержавних об'єднань громадян і неурядових організацій.

Необхідність розробки концепції правової держави, її практичної реалізації, ставить перед вітчизняною правовою теорією та практикою ряд комплексних проблем, однією з яких є поєднання особливостей та національної специфіки розгортання громадянського суспільства в Україні із загальносвітовими закономірностями.

Стосовно концептуального оформлення та вивчення громадянського суспільства вагомими є доробки таких науковців, як В. Андрущенко, В. Барков, В. Бебик, В. Бех, І. Воронов, В. Горбатенко, В. Демидов, Т. Довгунь, Г. Зеленько, М. Калініченко, Б. Кістяковський, А. Колодій, І. Кресіна, А. Кудряченко, І. Курас, М. Лациба, М. Михальченко, І. Пасько, Я. Пасько, В. Проценко, Ф. Рудич, М. Рябчук, Ю. Тодика, Ю. Узун, Ю. Шемшученко та ін.

В сучасному науковому дискурсі щодо громадянського суспільства приділяється значна увага висвітленню різноманітних аспектів взаємодії інститутів громадянського суспільства із органами державної влади, що має важливе

значення для розбудови України як демократичної, правової та соціальної держави.

Метою даної статті є дослідження основних положень законодавства України, що встановлює засади юридичного забезпечення реалізації одного із ключових прав, необхідних для функціонування громадянського суспільства, — права на об'єднання громадян та діяльність неурядових організацій.

Громадянське суспільство послаблює державну монополію на регулювання суспільних відносин та формування соціальних стандартів. Інститути громадянського суспільства мають контролювати діяльність державних інститутів щодо забезпечення прав і свобод громадян, правового порядку та брати участь у відповідній діяльності. Це потребує належного правового забезпечення. Найбільш важливими у цій галузі є конституційні норми. Вони, зокрема, регулюють такі важливі для громадянського суспільства питання, як громадсько-політична діяльність, власність, трудова підприємницька діяльність, соціальне забезпечення, виховання, освіта, наука, духовна сфера, сім'я тощо. Слід зауважити, що сам термін «громадянське суспільство» безпосередньо у тексті чинного Основного Закону України відсутній. Проте цілий ряд його положень формують конституційно-правові принципи громадянського суспільства. Конституція визначає самостійне і незалежне від держави існування окремих елементів — інститутів громадянського суспільства. Це стосується, зокрема, положень про те, що гарантується місцеве самоврядування (ст. 7); що держава гарантує свободу діяльності громадських об'єднань (ст. 15), та відокремлення релігійних об'єднань від держави (ст. 35) [1].

Особливе значення у створенні сприятливого правового підґрунтя для зростання мережі інституціалізованих суб'єктів громадянського суспільства має ст. 36, що закріпила право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав та інтересів. Дана стаття надає право політичним партіям на участь у виборах та громадянам на створення та участь у діяльності професійних спілок [там само].

Порядок створення та діяльності інститутів громадянського суспільства регламентується нормами Цивільного кодексу України [2], Закону України від 16.06.1992 р. № 2460-XII «Про об'єднання громадян» [3], Закону України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» [4], Закону України від 11.07.2001 р. № 2625-III «Про органи самоорганізації населення» [5], Указу Президента України від 31.07.2004 р. № 854 «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [6], постанови Кабінету Міністрів України від 15.10.2004 р. № 1378 «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [7] та інших нормативно-правових актів.

Основним законом, що регулює громадянську активність в Україні, яка реалізується через громадські об'єднання, є закон «Про об'єднання громадян». Він містить розділи, що визначають засади діяльності та статус об'єднань громадян, порядок їх створення та припинення діяльності, їх права, господарську та комерційну діяльність, нагляд та контроль за їх діяльністю, відповідаль-

ність за порушення законодавства, порядок діяльності міжнародних об'єднань громадян на території України. У преамбулі Закону констатується, що право громадян на свободу об'єднання є невід'ємним правом людини, закріпленим Загальною декларацією прав людини, і гарантується Конституцією та законодавством України. Закон містить визначення об'єднання громадян. Згідно з його ст. 1, це «добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод» [3]. Будь-яке об'єднання громадян, за цією ж статтею, визнається або політичною партією, або громадською організацією. Законом оговорюється, що його дія не поширюється на релігійні, кооперативні організації, об'єднання громадян, що мають основною метою одержання прибутків, комерційні фонди, органи місцевого та регіонального самоврядування та інші об'єднання громадян, порядок створення і діяльності яких визначається відповідним законодавством.

Демократичний та правозахисний характер даного закону демонструє ст. 7, яка накладає заборону на обмеження прав і свобод громадян у зв'язку з їх належністю або неналежністю до об'єднань громадян [3].

Закон «Про об'єднання громадян» транслює теоретичні положення про бажаний характер взаємин між державою та громадянським суспільством у цілком конкретні та дієві норми. Зокрема, це стосується ст. 8 «Держава та об'єднання громадян». У ній прописані певні гарантії з боку держави. Стверджується, що держава забезпечує додержання прав та законних інтересів об'єднань громадян, легалізованих у порядку, передбаченому цим Законом. «Втручання державних органів та службових осіб у діяльність об'єднань громадян, так само як і втручання об'єднань громадян у діяльність державних органів, службових осіб та у діяльність інших об'єднань громадян, не допускається, крім випадків, передбачених Законом» [3].

Закон також регулює порядок створення, членства і припинення об'єднань громадян. Так, засновниками громадських організацій можуть бути громадяни України, громадяни інших держав, особи без громадянства, які досягли 18 років, а молодіжних та дитячих організацій — 15-річного віку. Рішення про заснування об'єднань громадян приймаються установчим з'їздом (конференцією) або загальними зборами [3]. Членами громадських організацій, згідно з Законом, крім молодіжних та дитячих, можуть бути особи, які досягли 14 років. Відповідно до ст. 14 Закону, легалізація (офіційне визнання) об'єднань громадян є обов'язковою і здійснюється шляхом їх реєстрації або повідомлення про заснування. Після реєстрації об'єднання громадян набуває статус юридичної особи. Що стосується міжнародних громадських організацій, то вони, як і політичні партії, підлягають обов'язковій реєстрації Міністерством юстиції України [3].

Закон надає зареєстрованим об'єднанням громадян для здійснення їх статутної діяльності ряд прав: виступати учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права; представляти і захищати свої законні інтереси і інтереси своїх членів у державних та громадських органах; брати участь у політичній діяльності, проводити масові заходи (збори, мітинги, демонстрації тощо); ідейно, організаційно та матеріально підтримувати інші

об'єднання громадян, надавати допомогу в їх створенні; створювати установи та організації; одержувати від органів державної влади та управління та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей і завдань; вносити пропозиції до органів влади і управління; розповсюджувати інформацію і пропагувати свої ідеї та цілі; засновувати засоби масової інформації. Об'єднання громадян може мати у власності кошти та інше майно, необхідне для здійснення його статутної діяльності. З метою виконання статутних завдань і цілей Закон надає право зареєстрованим об'єднанням громадян здійснювати необхідну господарську та іншу комерційну діяльність шляхом створення госпрозрахункових установ і організацій із статусом юридичної особи, заснування підприємств у порядку, встановленому законодавством [3].

Закон «Про об'єднання громадян» встановлює порядок нагляду та контролю за діяльністю об'єднань громадян, їх відповідальність за порушення законодавства, а також регулює їх міжнародні зв'язки.

На основі і для виконання цього закону прийнято ряд нормативних актів виконавчої влади: Постанова КМУ від 26.02.1993 р. № 140 «Про затвердження Положення про порядок легалізації об'єднань громадян»; Постанова КМУ від 26.02.1993 р. № 143 «Про порядок справляння і розміри збору за реєстрацію об'єднань громадян» та інші [Див.: 7, с. 20–50]. Вони більш детально регулюють окремі питання, пов'язані з реалізацією даного закону.

Порядок створення та діяльності такого різновиду об'єднань громадян, як професійні спілки, регулюється Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» № 1458-III (1458–14) від 17.02.2000 [8]. Професійна спілка — добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання) [8]. Законом встановлюється, що професійні спілки створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки. Стаття 5 забороняє будь-яку дискримінацію за ознаками належності до профспілок, а ст. 6 закріплює право на об'єднання у профспілки як одне з невід'ємних громадянських прав. Членами профспілок можуть бути особи, які працюють на підприємстві, в установі або організації незалежно від форм власності і видів господарювання, у фізичної особи, яка використовує найману працю, особи, які забезпечують себе роботою самостійно, особи, які навчаються в навчальному закладі. Добровільність об'єднання у профспілки гарантується ст. 7 Закону.

Принципове значення має ст. 12 Закону, яка закріплює незалежність профспілок: професійні спілки, їх об'єднання у своїй діяльності незалежні від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, роботодавців, інших громадських організацій, політичних партій, їм не підзвітні і не підконтрольні.

Необхідною передумовою суспільно корисної активізації громадянської ініціативи є здатність держави та суспільних інституцій забезпечувати свободу інформаційного обміну, вільного доступу окремих громадян та громадських об'єднань до інформації. В Україні частково сформоване законодавче поле, яким врегульовано право громадян на доступ до інформації та обов'язки ор-

ганів державної влади і місцевого самоврядування забезпечити це право. Доступ громадян до інформації в Україні гарантується Конституцією України та регулюється рядом законів України — «Про інформацію» (1992) [9], «Про звернення громадян» (1996) [10], «Про державну таємницю» (1994) [11], указами Президента України «Про заходи щодо забезпечення конституційних прав громадян на звернення» (1997), постановами Кабінету Міністрів України, зокрема, «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» (2002) тощо.

Так, ст. 9 Закону «Про інформацію» говорить, що «всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій. Кожному громадянину забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законами України». Відповідно до ст. 10 обов'язком органів державної влади, а також органів місцевого і регіонального самоврядування є інформувати про свою діяльність та прийняті рішення; створювати у державних органах спеціальні інформаційні служби або системи, що забезпечували б у встановленому порядку доступ до інформації; забезпечувати вільний доступ суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів [9].

Закони України «Про інформацію» та «Про звернення громадян» містять норми, що розкривають закріплений Конституцією України зміст права громадян на інформацію, дають визначення конфіденційної інформації та інформації із обмеженим доступом, а також такої інформації, яка не може розглядатися як конфіденційна, право на захист персональної інформації, порядок отримання інформації та оскарження громадянами відмови у наданні інформації тощо. Право громадян на інформацію є подвійним: з одного боку, це право на отримання інформації, з іншого, це право на збереження особистої інформації (право на приватність). Стаття 31 Закону України «Про інформацію» містить норму, відповідно до якої «забороняється доступ сторонніх осіб до відомостей про іншу особу, зібраних відповідно до чинного законодавства державними органами, організаціями і посадовими особами».

Закон України «Про інформацію» також містить норми, які закріплюють права громадян на отримання інформації стосовно дій або бездіяльності посадових осіб, представників органів державної влади, що призвели до порушення їх прав. Стаття 30 чітко визначає, що не може визначатися як інформація з обмеженим доступом, або конфіденційна інформація, що є власністю держави і знаходиться в користуванні органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності, яка стосується, в тому числі, «стану справ із правами і свободами людини і громадянина, а також фактів їх порушень», а також про «незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб». Ця ж стаття конкретизує норму ст. 32 Конституції України щодо

можливості поширення інформації з обмеженим доступом без згоди її власника, «якщо ця інформація є суспільно значимою, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист». Відмова в доступі до такої інформації або приховування її можуть бути оскаржені до суду (ст. 31 Закону «Про інформацію»). Необґрунтована відмова від надання відповідної інформації, а також необґрунтоване віднесення окремих видів інформації до категорії відомостей з обмеженим доступом тягне за собою «дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України» (ст. 41 Закону «Про інформацію»). Відповідно до ст. 18 Закону України «Про звернення громадян», громадяни, які подали скарги, мають право знайомитися з матеріалами перевірки, а також бути присутніми при розгляді заяви чи скарги. Більше того, відповідно до ст. 47 цього ж закону, «особа звільняється від відповідальності за розголошення інформації з обмеженим доступом, якщо суд встановить, що ця інформація є суспільно значимою».

Висновки. Враховуючи вищевикладене, потрібно зазначити, що сучасне вітчизняне законодавство створює можливості для становлення і розвитку громадянського суспільства в Україні і відзначається, зокрема, необхідним рівнем регламентації взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, серед яких особлива роль належить об'єднанням громадян. В Україні в загальних рисах сформоване правове поле для функціонування об'єднань громадян та встановлення їх конструктивної взаємодії з органами державної влади в різних сферах суспільного життя та в різних формах. Одними з основних напрямків побудови громадянського суспільства в Україні є: юридичне забезпечення різних форм колективної участі громадян в управлінні суспільними та державними справами; створення відповідних інститутів громадянського суспільства, зокрема, громадських організацій для забезпечення політичних, економічних, соціальних і культурних прав людини; зміцнення свободи інформації та гласності.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
3. Про об'єднання громадян: [З-н України від 16 червня 1992 року] // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 34. — Ст. 504.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: [З-н України від 21 травня 1997 року] // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170.
5. Про органи самоорганізації населення: [З-н України від 11 липня 2001 року] // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 48. — Ст. 254.
6. Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: [Указ Президента України від 31 липня 2004 року] // Урядовий кур'єр. — 2004. — № 146. — 5 серп.
7. Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: [Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 року] // Урядовий кур'єр. — 2004. — 3 листоп. — № 209: Довідник нормативних актів для НПО / Упоряд. Не-

- чипоренко Т. О. та Артеменко В. П. — К.: Ін-т громадян. сусп-ва: ТОВ «ІКЦ Леста», 2005. — 496 с.
8. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: [З-н України від 15 вересня 1999 року] // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 45. — Ст. 397.
  9. Про інформацію: [З-н України від 2 жовтня 1992 року] // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.
  10. Про звернення громадян: [З-н України від 2 жовтня 1996 року] // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 47. — Ст. 256.
  11. Про державну таємницю: [З-н України від 21 січня 1994 року] // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 16. — Ст. 93.

Анотація

Рога Н. В. Право на створення об'єднань громадян як фундаментальна засада громадянського суспільства: філософсько-правовий аспект. — Стаття.

Статтю присвячено аналізу засад юридичного забезпечення діяльності такого інституту громадянського суспільства в Україні, як об'єднання громадян. Наголошується, що активізація громадської свідомості та нормальне функціонування інститутів громадянського суспільства пов'язані з належним юридичним забезпеченням свободи інформації.

Ключові слова: громадянське суспільство, інститути громадянського суспільства, об'єднання громадян, неурядові організації, право на інформацію.

Аннотация

Рога Н. В. Право на создание объединений граждан как фундаментальная основа гражданского общества: философско-правовой аспект. — Статья.

Статья посвящена анализу основ юридического обеспечения такого института гражданского общества в Украине, как объединения граждан. Акцент сделан на том, что активизация гражданского сознания и нормальное функционирование институтов гражданского общества связаны с надлежащим юридическим обеспечением свободы информации.

Ключевые слова: гражданское общество, институты гражданского общества, объединения граждан, неправительственные организации, право на информацию.

Summary

Roga N. V. Right to creation of associations of citizens as fundamental basis of civil society: philosophical-legal aspect. — Article.

The article is devoted to the analysis of legal basis of the association of citizens as a kind of civil society institutions in Ukraine. It is emphasized that activation of civil consciousness and normal functioning of civil society institutions depend on legal support for freedom of information.

Keywords: civil society, civil society institutions, associations of citizens, non-governmental organizations, right to information.